

Programy proti šikaně: Proč je důležité je zkoumat a vyhodnocovat

MAREK POUR, ADAM KLOCEK

Programů, které si kladou za cíl šikanu na školách účinně řešit, existuje celá řada a mnohdy je těžké z nich vybrat ten správný. Přesto lze do značné míry říci, které programy jsou účinnější než jiné. Jsou to programy, které spoléhají namísto dojmů na empirické ověření, výzkum a data. Ty nejenže umožňují dlouhodobě zjišťovat, zda samotná intervence vede k měřitelným rozdílům v šikaně a viktimizaci, ale především poskytují možnost se tématu systematicky a v nepřehlédnutelném měřítku v dané škole věnovat. Vyhodnocování účinnosti programů proti šikaně přibližujeme na naší zkušenosti s finským programem KiVa, který jsme ověřovali v letech 2020–2022.

S každým vzdělávacím programem, do kterého jsou kladeny naděje, že pomůže žákům, jsou spojeny velké emoce. Každý, kdo s žáky pracuje, má představu, co žáci potřebují. Vzhledem k tomu, jak je složité jakýkoliv rozsáhlejší program proti šikaně ve škole zavést, je přirozené, že poskytovatelé dané intervence v průběhu zavádění lehce uvěří, že jejich program funguje dobře. Motivace a důvěra ve funkčnost programu pomáhá s aktivizací ostatních a překonáním frustrace v případech, kdy dojde k neočekávaným překážkám.

Důvěra v programy, které zavádíme, nemůže sama o sobě stačit. Ne všechno, co se zdá efektivní, ve skutečnosti efektivní je. Kvůli konfirmačnímu zkreslení máme tendenci předpokládat, že informace, které potvrzují, co si myslíme, jsou pravdivé a užitečné. Naopak informace, které naše přesvědčení vyvracejí, třeba ani nezaregistrujeme. Totéž platí i pro různé druhy intervencí, které do škol zavádíme. Pokud jsme vynaložili značné úsilí na přípravu, motivování kolegů nebo přesvědčování vedení, těžko se nám připouští, že vyvinuté úsilí nutně nemusí podporovat užitečnou věc.

Programy proti šikaně mohou na žáky působit odlišně. Pokud jsme s obsahem a formou intervencí v souladu, hůře si všímáme, že to, co některým žákům pomáhá, pro jiné žáky fungovat nemusí. V krajním případě může intervence některým žákům jejich pozici ve třídě i zhoršit. Zejména u rozsáhlejších programů proti šikaně není v možnostech jedince dohlédnout na všechny souvislosti a důsledky. Míra zorientování se v celém procesu je značně závislá na tom, co nám kdo sdělí, čeho máme čas a prostor si všimnout a vyhodnotit to.

Ze všech těchto důvodů je klíčové od své zkušenosti a vlastního přemýšlení o důsledcích programu poodstoupit a podívat se na celkový obrázek jeho funkčnosti. Ten se ve skutečnosti skládá z více stran: pohledů jednotlivých žáků, učitelů

nebo vedení školy. Na důkazech založené – tzv. evidence-based – programy poskytují vhodné nástroje, jak konkrétním dopadům a perspektivám zapojených žáků a učitelů systematicky a strukturovaně porozumět.

Evaluace programů proti šikaně na příkladu programu KiVa

Programy proti šikaně, které fungují na evidence-based principu, vycházejí z jasně stanovených evaluačních cílů, které ve své dopadové části sledují a v konečném důsledku přinášejí příp. důkazy proti jejich účinnosti. To znamená, že sledujeme, nakolik program vedl ke změně určité předem stanovené proměnné, a to nejméně ve dvou měřeních – před a po zavedení programu. Např. v programu proti šikaně KiVa jsme sledovali, nakolik se mezi žáky mění míra viktimizace, šikany, postoje vůči šikaně nebo wellbeing. Abychom si byli jistí, že ke změně v čase nedochází z důvodů, které nesouvisí se zavedením programu, vzniká zároveň kontrolní skupina škol, ve kterých daný program neprobíhá. Na konci intervence dochází ke srovnání v obou skupinách.

Kromě měření dopadu se evaluace zpravidla zaměřují i na samotný průběh intervence – jakým způsobem byla intervence uskutečňována. To umožňuje zjistit, do jaké míry se způsob provedení na jednotlivých školách od sebe liší, např. v závislosti na odlišných postojích nebo odlišném přístupu intervenujících učitelů. Takto zmapované zkušenosti učitelů vedou k lepší adaptaci programu proti šikaně do různých kontextů. Vytváří prostor pro změny, které reagují na velikost nebo typ školy, a v případě mezinárodních programů na kulturní rozdíly. Konkrétně v případě finského programu proti šikaně KiVa zjišťujeme, které části programu fungují lépe a které hůře a zda to nemůže souviset mimo jiné i s odlišnostmi mezi českými a finskými žáky a učiteli. Měření dopadu a samotného průběhu intervence poskytuje potřebnou

KLIMA ŠKOLY

zpětnou vazbu, umožňuje lépe zacílit úsilí učitelů a zjistit, jestli program probíhá tak, jak je popisován.

Vzhledem k tomu, že rozsáhlejší programy proti šikaně mají ambici zásadnějších změn ve fungování dané školy, může být přínosem už samotná realizace. Účast v programech jako KiVa proto může vést ke zkompetentňování a profesionalizaci přístupu k tématu alespoň u těch učitelů, kteří jsou programu příznivě nakloněni. Samotná realizace může stejně tak vést k častějším debatám a přemýšlení nad tématem šikany jak na straně žáků, tak na straně učitelů.

Výhodou KiVa programu proti šikaně je, že pojímá šikanu jako součást širších vztahů ve třídě. V preventivních lekcích žáci pomocí her a aktivit docházejí k definování toho, co šikana je. V řešení konkrétních případů neodděluje agresora od zbytku třídního kolektivu a nabízí tak celistvé řešení vztahů ve třídě. Zajímavostí je, že z výsledků pilotáže programu v České republice vyplývá, že snadnější zavádění a fungování KiVa programu proti šikaně vnímali učitelé zejména na prvním stupni, kde jsou žáci změnám v normách chování o něco více otevření než starší žáci.

Právě zasazení tématu šikany do širších vztahů mezi žáky konfrontuje zaběhlé představy o fungování třídního kolektivu i postoje samotných učitelů. Umožňuje jim získat nový náhled na dynamiku třídních vztahů a utváření skupinových norem. Vzhledem k tomu, že každý člověk má zkušenost s určitými normami v chování, je šikana tématem, které z logiky věci v mnohých vyvolává silné emoce. Výzkumný přístup přináší do takto citlivého tématu věcnost a nepřímo umožňuje všem dotčeným aktérům se spolu s žáky objektivně podívat na to, v jakých skupinových normách každodenně fungujeme.

Systematický a ucelený program, který pracuje už se základy definování šikany a který, výsledek své úspěšnosti zároveň dopředu nepředjímá, umožňuje učitelům oprostít se od svých postojů a představ. Na důkazech založený přístup nejen, že dokáže reagovat na naši přirozenou tendenci potvrdit si svá vlastní přesvědčení, ale napomáhá tomu, abychom svou vlastní zkušenost a pohled nezobecňovali a abychom nezaváděli program, jehož kvalitu posuzujeme na základě dojmu nebo důvěry.

Autoři se podíleli na výzkumném hodnocení pilotáže programu proti šikaně KiVa v letech 2020 až 2022 (více informací na <https://www.scholaempirica.org/>).

Mgr. Marek Pour,
výzkumník a evaluátor,
Schola Empirica, z. s.

Mgr. Adam Klocek, výzkumník
a evaluátor, Schola Empirica, z. s.

Vaše předplatné není jen tištěný časopis!

Zažádejte si o přístup do online archivu.

Všechny články od roku 2011 rozdělené podle rubrik, autorů, seriálů – s fulltextovým vyhledáváním.

Zaregistrujte se na
www.rizeniskoly.cz/registrace

Jakmile registraci dokončíte kliknutím na link v doručeném e-mailu, napište nám na redakce@rizeniskoly.cz a uveďte IČ školy. Online archiv Vám obratem aktivujeme.

